

Egyházaink vívódása az 1848–49-es forradalom idején

Általános forrongást, a népek zajongó háborgását észleljük Európa-szerte 1848 tavaszán – „a népek tavaszán”. Európa egy vulkánhoz hasonlít – írja Érdújhelyi Menyhért –, melynek gyomrában izzó áramlatok háborognak, s borzongató dühöngésekkel rengetik a talajt. Egyik-másik kráter már eget nyaldosó láng-nyelvet öltöget, a népek forrongásának lávája félelmetes tűzijáték módjára fényezi a komorodott szemhatárt. Vajon melyik ország lesz a kráter, amelyből teljes erővel előtör a nagy izgalom lávája, s megrázkódtatja Európát!”

1848 voltaképpen évtizedekkel korábban kezdődött, ugyanúgy az egyháznak a forradalom és szabadságharc idején tanúsított magatartásának megértéséhez is vissza kell fordulnunk a régebbi időkhez. A magyar egyházban nagyrészt tükröződtek a Habsburg Birodalom viszonyai. „Az 1848. év a bibliai hitéletet itt már legnagyobb részben kialudva találta... Középosztályunk a vallás lényegétől és külformáitól egyaránt elfordulva nagy mértékben terjeszti a népnél a hitetlen életet” – vélekedik Szeremlei Sámuel hódmezővásárhelyi lelkész¹. Az egyház magatartását a jozefinizmus maradványai, illetve a liberális törekvéseknek a vallási élet megújítására tett kísérleteknek a keveredése határozta meg. A liberalizmus szószólói, akik 1843-tól már parlamenti többséget alkottak, radikális felvilágosult nézeteikkel különösen a maradinak, a haladás ellenségének kikiáltott egyház ellen vette fel a harcot. Követelték a katolikus egyház kiváltságainak eltörlését, a vallások egymás közötti egyenlőségét, az egyházi vagyon államosítását és a placétum jog betartását.² Kossuth Lajos egyik feljegyzéséből tudjuk, hogy ő legszívesebben egyik egyháznak, vallásnak, illetve felekezetnek sem adott volna semmit, így akarván az uralkodó vallás „borzasztó eszméjét” fölszámolni. Ez a lépése a papság legnagyobb részét, minden kétséget kizáróan, Bécs mellé állította volna, s mivel Kossuth igenis tisztában volt a papság tömegbefolyásoló hatalmával, elállt ettől.

¹ Szeremlei Sámuel: Vallás-erkölcsi és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon. Budapest 1874, 9–10.

² Királyi tetsvényjog: az államszervek az Apostoli Szentszéknek az országba küldött mindennemű iratait, valamint a püspököknek, papoknak és híveknek az Apostoli Szentszékhez intézett leveleit, sőt a püspökök körleveleit előzetes átvizsgálhatják, azok továbbítását, kihirdetését megakadályozhatják.

„1848 előtt a magyar klérus igen messze volt attól, aminek lennie kellett volna. A püspökök püspökségük gazdag jövedelmeivel foglalkoztak, s minthogy a felső tábla tagjaiként részt kellett venniük az országgyűlésen, sokszor két-három éven át távol voltak egyházmegyéjüktől, s politikai ügyekkel voltak elfoglalva, elfeledkezve arról, hogy apostoli küldetésük a hívek lelki gondozása. A régi rendszerben a püspökök túlságosan el voltak foglalva politikai ügyekkel, s egyházmegyéjük igazgatását többnyire helynökeikre hagyták, akik nem mindig voltak alkalmasak arra, hogy eleget tegyenek azoknak a feladatoknak, amelyek egy püspökre hárulnak. Ennek eredménye volt a papság hanyagsága és a nép hitéletének megromlása. Magyarországon nagyon sokat kell tenni a hön áhított vallási újjászületés érdekében, s el kell ismerni, hogy egy ilyen vállalkozás nem napok, hanem hosszú évek munkája lesz” – vélekedett a magyar püspökökről Michele Viale Prelá nuncius.³

Ezt a munkát az a tényező is hátráltatta, hogy a 19. század első felében sajnos a magyar egyházban nem találkoztunk kiemelkedő főpappal. Kopácsi Sándor esztergomi érsek 1847. szeptemberében elhunyt. A rangidős kalocsai érsek, Nádasdy Ferenc pedig már elöregedett. A helyzetet súlyosbította még az a tényező is, hogy üres volt az esztergomi és egri érsekség, valamint a győri, a szepesi, a székesfehérvári és a váci püspökség is.

Az egyház látva a kialakult helyzetet igyekezett az események elébe menni, és március 18-án az országgyűlésben följánlotta a papi tized eltörlését, amit óriási lelkesedéssel fogadtak el a képviselők. Nem így IX. Piusz pápa, aki ugyan elfogadta, hogy az egyház a haza javára vagyona egy részéről önként lemondjon, ám a papi tized eltörlését elfogadhatatlannak tartotta. Az V. Ferdinánd király által 1848. április 11-én szentesített törvények lényegében megváltoztatták a Katolikus Egyház helyzetét mind vagyoni, mind államjogi szempontból. A harmadik törvénycikk értelmében az egyházzal kapcsolatos ügyintézés az új miniszteri közigazgatási rendszer alá lett rendelve. A király főkegyúri jogát a felelős magyar minisztériumon keresztül gyakorolja, a főpapokat a személye körüli miniszter hozzájárulásával nevezi ki. Ez ellen a magyar főpapok természetesen tiltakozást nyújtottak be, a régi magyar szokásjogra hivatkoztak, hogy az

³ Lukács Lajos: *The Vatican and Hungary, 1846–1878. Reports and correspondence on Hungary of the apostolic nuncios in Viena.* Budapest 1981. 416–417.

apostoli király főkegyúri jogát nem ruházhatja át másra. A 13. törvénycikk azt mondta ki, hogy az egyházi birtokosság lemond a tizedről, a világi birtokosok pedig az úrbéri szolgáltatásokról. A kártérítést a nemzet közbecsületének védpajzsa alá helyezték, erre azonban a forradalom leverése miatt nem került sor. A kártérítés elmaradása miatt számos vidéki pap a teljes nincstelenség szélére sodródott. A 20. törvénycikk pedig kimondta a teljes egyenlőséget és azonosságot a törvényesen bevett vallásfelekezetek között, ezzel gyakorlatilag megszüntette a katolicizmus államvallás jellegét.

Az egyház és állam közjogi viszonyát megváltoztató törvények, amíg a katolikus egyháztól elvették kiváltságait, azt továbbra is az államhatalomtól való függés állapotában hagyták meg. A püspöki kar, hogy ezen a visszás helyzeten segítsen, az önkormányzat megadását kérte. A Ház a jogos igényt, azon címen utasította vissza, hogy a kérést elkésve terjesztették az országgyűlés elé. Ezek után a papságot immár egy cél vezérelte, hogy az autonómia ügyét a rendi országgyűlés helyett majd az új országgyűlés tárgyalja meg. Az esztergomi káptalan egy nemzeti zsinat, előtte egyházmegyei zsinatok tartását javasolta. A szeptemberre tervezett nagy nemzeti zsinat megvalósítása több okból elmaradt (az országgyűlés nem fejezte be nyári ülészakát, valamint a horvát betörés és az ezt követő hadiesemények határozták meg az ország életét), ellenben az egyházmegyei zsinatokat megtartották, s ezeken az autonómia felállításán kívül az egyházi javak igazságos elosztását és a papok fizetésének rendezését tárgyalták. Tehát az egyházon belül is megindult az alsópapság mozgalma, amely az evangélium szellemében különösen sérelmezte a közte és a felsőpapság között meglévő különbséget. Követeléseiket tizenkét pontban fogalmazták meg (a nemzeti nyelv használata a liturgiában, a papi ruha magyaros öltözékkel való fölváltása, a plébános és a káplán kapcsolatának rendezése stb.).⁴ A reformtörekvések a szerzetesrendeken belül is jelentkeztek, de azok korántsem voltak olyan radikálisak, mint a világi papság esetében.

A király 1848. június 25-én Hám János szatmári püspököt esztergomi érsekké, Lonovics Józsefet csanádi püspököt egri érsekké, Karner Antalt győri, Jekelfalusy Vincét szepesi, Horváth Mihályt pedig csanádi püspökké nevezte ki. A viharos

⁴ A tizenkét pontot tartalmazó követelést a Nemzeti Újság három egymás utáni 1848. áprilisi száma tette közzé.

események megmozgatták a püspököket. Végre belátták, hogy a társadalom átalakulásával nekik is változniuk kell. Felhagytak főúri egyeduralkodói vezetési stílusukkal, és utat kerestek a papsághoz és a hívekhez.

Miután a horvát csapatok Jelačić vezetése alatt betörték Magyarországra, kezdetét vette a fegyveres harc. A nemzetőrösről szóló huszonkettedik törvénycikk a papságot nem mentesítette, de nem is kötelezte hadiszolgálatra. Eötvös szeptemberi rendelete szerint a haza hadi szolgálatát vállaló lelkészek jövőjéről az álladalom fog gondoskodni. Nem számítva a felső- és alsópapság Habsburg-párti tagjait és a megfélemlített lelkészeket, a katolikus klérus jelentős része támogatta a nemzeti szabadságharcot, és szép számban vonult a csatákra. Hazaszeretetükről mindennél meggyőzőbben a számadatok beszélnek. Kb. hatszázra tehető a fegyvert ragadó kispapok és papok száma. A honvédeket mintegy száz tábori lelkész kereszttel és szavával bátorította. Kb. húszan áldozták az életüket a hazáért a csatatereken vagy a kórházakban. Az otthon maradó papok, s rajtuk keresztül az egyház ellen több helyütt ellenszenv nyilvánult meg. „A közrendű papság ama részének, mely nem volt hajlandó fegyverrel harcolni, vagy bármilyen módon kifejezést adott elégedetlenségének a radikális elemekkel szemben, vagy kényszerűségből kihirdette az osztrákok rendeletét, meg kellett szenvednie magatartásáért. Tucatszámra kerültek a papok vizsgálati fogságba, vagy szenvedtek más megaláztatást, sőt Damjanich tábornok Mericzay János szekcsői és Hornegger Antal kókai plébánost 1849 nagypéntekjén és nagyszombatján – április 6–7. – egészen semmitmondó okok alapján főbelövette.”⁵

Az egyház derekasan kivette részét a kórházak felállításában és a sebesült honvédek ápolásában is. Úgyszintén az ország nehéz pénzügyi helyzetében sem maradt le az adakozásban. A haza oltárára helyezett anyagi áldozata igen nagy volt,⁶ ennek ellenére Kossuthék fenntartással viseltettek a püspökök szándékainak

⁵ Hermann Egyed: A katolikus egyház Magyarországon 1914-ig. München, 1973. 427–428.

⁶ Honfiúi áldozatul Nádasdy Ferenc kalocsai érsek ezer pengőforintot, Scitovszky János pécsi püspök 14 font ezüstöt és ezer akó bort adott. A pécsi székesegyház remek nagy lámpáját és egyéb ezüstszerkeket, összesen 3715 latot, ebből 2000 latot kölcsön, a többi ajándékul. Lonovics érsek a katonai kórház felszereléséhez 200 forinttal, 20 nyoszolyóval, párnával, pokróccal, szalmazsákkal és 40 lepedővel járult hozzá. A szerzetesrendek közül a bencések 9717 forinttal segítették az államot, a ciszterciek ezüstkészletük jelentős részét adományozták.

őszintesége felől. Sőt hazafiatlansággal vádolták a főpapságot. Ennek bizonyítására azt a püspöki körlevelet hozták fel, melyet Windicsh-Grätz utasítására adtak ki, amelyben az alsópapságot és a híveket az uralkodó iránti hűségre szólították fel. Ennek alapján ítélték el később Hám Jánost és Scitovszky Jánost hazaárulásért. Vagyonukat elkobozták, ellenük elfogatóparancsot adtak ki. Zichy Domonkos veszprémi püspököt úgyszintén hazaárulás címén megfosztották hivatalától.

Horváth Mihály csanádi kinevezett püspök, aki a Szemere-kormány vallás- és közoktatási minisztere volt, ebben a minőségben megkísérelte a katolikus egyházat ért sérelmek orvoslását. Június 15-én kiadott rendeletével az egyház autonómia ügyét szorgalmazta, és augusztus 20-ára Pesten általános katolikus közgyűlést helyezett kilátásba, amelyre azonban a szabadságharc bukása miatt nem került sor.

A szabadságharc bukása után az általános megtorlásból a katolikus egyház sem maradhatott ki. A véres kezű Haynau a püspöki, papi személyeket sem kímélte. Szinte nincs olyan egyházmegye, amelyben az általános megtorlás során az alsópapság soraiból ne ítélték volna el valakit rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre. Az osztrák vérbíróság öt lelkészt kivégeztetett. Tizenhatot halálra ítélték, de később megkegyelmeztek nekik. Kb. háromszázra tehető a bebörtönzött vagy meghurcolt papok száma, akik büntetésüket az olmützi, königgrätzi, kufsteini várbörtönben szenvedték le.

De nemcsak az osztrákok ítélték meg, hanem csatlósaik is. 1849 márciusában a szerbek elfogták Dániel Marcell verseci plébánost és Ducshek Ede káplánt. Egy ideig Zimonyban tartották őket börtönfogságban, majd nyomuk veszett. Nincs kizárva, hogy életüket azon a két bitófán fejezték be, melyeket a zimonyi templomtéren Rajacsics karlócai pátriárka ácsoltatott számukra.

A bosszúnak a legenyhébb fokozatai közé tartozott, hogy a király visszavonta Hám Jánosnak esztergomi, Lonovics Józsefnek egri érsekké, Jekelfalusy Vincének szepesi, Horváth Mihálynak csanádi püspökké való kinevezését. Ez utóbbi külföldre menekült, s a haditörvényszék távollétében ítélte halálra, „in effigie” (képletesen) felakasztották. Lonovicsot és Jekelfalusyt osztrák kolostorba száműzték. Rudnyánszky József besztercebányai püspököt hatévi vasban töltendő fogságra és püspöki méltóságától való megfosztásra ítélték. A börtöntől a pápai nuncius erőfeszítésére

megszabadult, de száműzetésbe kellett mennie. Bémer László váradi püspököt halálra ítélték, majd az ítéletet húszévi börtönre változtatták. Végül is a püspököt Bécsbe hívták, lemondatták és kolostorba internálták. Róka Józsefet, a csanádi egyházmegye püspöki helynökét felségsértés vádjával ítélték halálra, amit húsz esztendei várfogságra módosítottak. Lemény János fogarasi görög katolikus püspököt is lemondásra kényszerítettek.

Noha az egyház nem volt egységes, sem a püspöki karon belül, sem a papság egészét tekintve, mégis elmondhatjuk, hogy az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban a magyar katolikus egyház, mint annyiszor a történelem során, a válságos helyzetekben, amikor a haza veszélyben forgott, a nép, a nemzet ügye mellé állt.

Felhasznált irodalom:

Adriányi Gábor: *A magyar egyház és a Vatikán (1848–1918)*. In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, Budapest, 1996. 211–254.

A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848–1849-ben. Szerkesztette Elmer István, Budapest, 1999.

Katus László: *Liberalizmus és katolikus megújulás Magyarországon*, Egyházforum, XV. évf. 2000/1, 8–11.

Szántó Konrát: *A Katolikus Egyház története*, II., Budapest, 1988.

Szabó Judit